
ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

УДК 346.1

М. Р. Аветисян
аспірантка
Донецького національного
університету імені Василя Стуса

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОБРАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ФОРМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Ключові слова: організаційно-правова форма господарювання, обрання організаційно-правової форми господарювання, вимоги до обрання організаційно-правової форми господарювання, суб'єкт господарювання, підприємство.

Будь-яка господарська діяльність здійснюється у певній організаційно-правовій формі. Тому для здійснення господарської діяльності важливе значення має обрання організаційно-правової форми, яка б задовольняла економічні інтереси осіб, що мають намір створити відповідного суб'єкта господарської діяльності. Конституція України закріплює принцип свободи вибору виду підприємницької діяльності, не забороненої законом (ст. 42) [1]. При цьому свобода вибору виду господарської діяльності не є тотожною із свободою обрання організаційно-правової форми господарювання, про яку йдеться в господарському законодавстві (ст. ст. 45, 135 Господарського кодексу України (далі – ГК України)) [2].

Окремі аспекти обрання організаційно-правової форми господарювання регулюються нормами ГК України, Цивільного кодексу України, законів України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», «Про кредитні спілки», «Про банки і банківську діяльність», «Про громадські об'єднання», «Про страхування» та ін. Зазначені акти містять положення, які встановлюють вимоги до обрання тих чи інших організаційно-правових форм, однак не передбачають загального узгодженого підходу стосовно такого обрання.

Проблематика, пов'язана з розробкою різних аспектів щодо поняття, змісту організаційно-правових форм юридичних осіб, підприємств, їх видів, досліджується, зокрема, В. І. Борисовою, О. М. Вінник, Б. В. Дерев'янком, І. В. Мельниковою, В. С. Мілаш, В. С. Щербиною, О. С. Янковою та іншими вченими. Проведені дослідження стосуються переважно аналізу організаційно-правових форм суб'єктів господарювання в окремих галузях економіки (транспортної діяльності [3], освітньої діяльності [4], фінансової діяльності [5]), порівняння організаційно-правових форм за певними критеріями [6], з економічної точки зору [7]. Проте, передбачені саме в господарському законодавстві

підходи до обрання організаційно-правових форм господарювання досліджено недостатньо.

Наведене вище вказує на актуальність порушеного питання та доцільність його подальшої наукової розробки.

Метою статті є уточнення господарсько-правового підходу до обрання організаційно-правової форми господарювання, виокремлення вимог до обрання організаційно-правової форми господарювання.

Важливе значення для обрання організаційно-правової форми господарювання має, насамперед, врахування сутності конструкції «організаційно-правова форма господарювання». Наразі зазначене поняття застосовується в різному контексті (поряд із такими термінами, як «суб'єкт господарювання», «юридична особа», «господарювання» тощо), відсутні вичерпні ознаки, за допомогою яких одну організаційно-правову форму можна відрізнити від іншої.

Обрання організаційно-правової форми залежить від цілої низки факторів. Серед них в науковій літературі називають цілі і задачі, які ставляться засновниками/учасниками [3, с. 42], мету створення юридичної особи та ін. Окрім волі учасників відносин щодо заснування суб'єктів господарювання (так звані суб'єктивні фактори) існують і нормативні приписи, які встановлюють імперативні вимоги до виду організаційно-правової форми того чи іншого суб'єкта господарювання. В науковій літературі виділяють декілька етапів вибору організаційно-правової форми, першим з яких є аналіз організаційно-правових аспектів, який в тому числі передбачає оцінку можливостей та обмежень по створенню підприємницької структури [7, с. 230]. Отже, для обрання організаційно-правової форми господарювання спочатку необхідно визначитись із колом вимог до організаційно-правових форм, в яких закон зобов'язує або дозволяє здійснювати відповідну діяльність.

ГК України хоча і містить вимоги до обрання організаційно-правової форми господарювання, проте одночасно оперує такими формулюваннями: «в будь-яких організаційних формах, передбачених законом, на вибір підприємця» (ч. 1 ст. 45 ГК України), «в організаційно-правових формах господарювання, не заборонених законом» (ч. 1 ст. 135 ГК України).

Основний закон, що регулює відносини у сфері державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців відсилає до іншого нормативно-правового акту, в якому міститься перелік організаційно-правових форм (ч. 2 ст. 16) [8]. Цим нормативно-правовим актом є Державний класифікатор ДК 002-2004 «Класифікація організаційно-правових форм господарювання», затверджений Наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання і споживчої політики від 28.05.2004 № 97 (далі – КОПФГ) [9], згідно із положеннями якого суб'єкти господарювання можуть здійснювати свою діяльність в «інших організаційно-правових формах» (підприємство-фізична особа, товарна біржа, фондова біржа, кредитна спілка, споживче товариство, спілка споживчих товариств, недержавний пенсійний фонд та інші організаційно-правові форми). Визначений КОПФГ перелік організаційно-правових форм не є вичерпним, а вказівка на те, що форма повинна бути

передбачена законодавством чи бути такою, що не заборонена законодавством, у КОПФГ відсутня.

Щодо практики застосування вищенаведених нормативних положень, то Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань містить інформацію про тих суб'єктів, організаційно-правова форма яких передбачена законодавством [10]. Також відповідно до статистичних даних, наведених Державною службою статистики України, станом на 1 грудня 2017 року кількість суб'єктів економіки за організаційними формами становить 1230155 юридичних осіб та 49656 відокремлених підрозділів юридичних осіб, при цьому всі організаційно-правові форми співпадають із тими, що містяться в КОПФГ [11].

Отже, в чинному законодавстві закріплено різні підходи до обрання організаційно-правової форми господарювання взагалі і насамперед юридичних осіб, при цьому вказані підходи поширюються як на підприємницьку, так і на непідприємницьку діяльність. Правозастосовна ж практика розвивається відповідно до положень ч. 1 ст. 45 ГК України.

Питання обрання організаційно-правової форми господарювання потребує врахування особливостей методу господарсько-правового регулювання, що передбачає рівне підпорядкування усіх учасників господарських відносин суспільному господарському порядку. Як зазначається у науковій літературі, господарське право органічно поєднує заходи впливу, які містять елементи «адміністрування», з рекомендаційними заходами (нормативним диспозитивним регулюванням) та розширенням меж свободи у прийнятті автономних рішень суб'єктами господарських відносин (індивідуальним регулюванням (само-регулюванням) [12, с. 95]. Для належного господарсько-правового регулювання важливим є поєднання приватноправового і публічноправового інтересів [13, с. 52] та віднайдення оптимальних правових механізмів забезпечення їх балансу [14, с. 1].

Відтак, підхід до обрання організаційно-правової форми господарювання має поєднувати як публічні, так і приватні інтереси. Публічні інтереси полягають в тому, що суб'єкти господарювання здійснюють діяльність у сфері суспільного виробництва, яка стосується широкого кола учасників господарських відносин, в тому числі споживачів як окремої категорії таких учасників.

Деякий час в Україні основним був підхід щодо відкритого переліку організаційно-правових форм, зокрема, Закон України «Про підприємства в Україні» (ст. 2) встановлював невичерпний перелік видів підприємств [15], що зобов'язувало реєструючий орган зареєструвати певну юридичну особу навіть за відсутності в законодавстві відповідних положень щодо організаційно-правової форми. Так створювалися трастові компанії, будинки Селенга і т. п. Це завдало шкоди українській економіці внаслідок недовіри громадян та їх відмови від інвестування. З огляду на це, О. С. Янкова стверджує, що підхід ГК України про те, що види підприємств повинні бути передбачені законодавством, можна визнати одним з найважливіших результатів кодифікації [16, с. 89].

Проте, ст. 135 ГК України все ж частково нівелює зазначені позитивні результати кодифікації, закріплюючи, що можливе здійснення господарської діяльності в організаційно-правових формах господарювання, не заборонених законом.

У зв'язку з цим для уникнення неоднозначності у правозастосуванні важливо уточнити підхід до обрання організаційно-правової форми господарювання, виходячи з того, що учасник господарських відносин може вільно обрати таку форму, проте лише серед кола форм, окреслених законом.

З урахуванням зазначеного, як раніше пропонувалось автором, доцільно внести зміни до ч. 1 ст. 135 ГК України, а саме, змінити формулювання «в організаційно-правових формах господарювання, не заборонених законом» на «в інших організаційно-правових формах господарювання, передбачених законом» [17, с. 118].

Окрім загальних положень ГК України, вимоги до обрання організаційно-правової форми визначаються і в спеціальному законодавстві щодо конкретного виду діяльності, складу засновників конкретного суб'єкта тощо, адже здатність до набуття господарських прав та обов'язків завжди визначається щодо конкретного суб'єкта; щодо конкретних господарських правовідносин; на момент вступу суб'єкта у ці правовідносини [12, с. 124]. Так, кредитна спілка не може бути засновником, співзасновником або учасником суб'єкта (суб'єктів) підприємницької діяльності, крім місцевого кооперативного банку, як на території України, так і за її межами (ч. 4 ст. 3) [18]; банки в Україні створюються у формі публічного акціонерного товариства або кооперативного банку (ст. 6); учасниками банку не можуть бути юридичні особи, в яких банк має істотну участь, об'єднання громадян, релігійні та благодійні організації (ч. 4 ст. 12) [19]; учасниками повного товариства, повними учасниками командитного товариства можуть бути лише особи, зареєстровані як суб'єкти підприємництва (ч. 7 ст. 81) [2], а іноземні підприємства не можуть створюватися в галузях, визначених законом, що мають стратегічне значення для безпеки держави (ч. 2 ст. 117) [2]; громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка (ч. 2 ст. 1) [20]; страховиками, які мають право здійснювати страхову діяльність на території України, є, зокрема, фінансові установи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю (ст. 2) [21].

Слід зазначити, що спеціальні вимоги до обрання організаційно-правової форми застосовуються і в зарубіжних країнах. Наприклад, у Великобританії партнерства не можуть створюватися для здійснення благодійної діяльності. Також до 2002 р. існувало обмеження максимальної кількості учасників партнерств 20 особами (на кшталт обмеження в законодавстві України стосовно товариства з обмеженою відповідальністю і кількості учасників 100 осіб) [22, с. 55].

Врахування наведених положень стало підґрунтям для виокремлення автором таких груп вимог до обрання організаційно-правової форми господарювання:

1. Вимоги, пов'язані із можливістю здійснювати конкретний вид господарської діяльності в певній організаційно-правовій формі (банківська діяльність – публічне акціонерне товариство або кооперативний банк; страхова діяльність – акціонерне, повне, командитне товариство або товариство з додатковою відповідальністю тощо).

2. Вимоги, пов'язані із обмеженнями, що ставляться до засновників / учасників суб'єкта господарювання (кредитна спілка не може бути засновником, співзасновником або учасником суб'єкта підприємницької діяльності; учасниками банку не можуть бути юридичні особи, в яких банк має істотну участь, об'єднання громадян, релігійні та благодійні організації; учасниками повного товариства, повними учасниками командитного товариства можуть бути лише особи, зареєстровані як суб'єкти підприємництва та ін.) [17, с. 119].

Другу групу вказаних вимог віднесено до вимог щодо обрання організаційно-правової форми з огляду на те, що правовий статус учасника/засновника не дозволяє йому здійснювати свою діяльність в певній організаційно-правовій формі і він вимушений обирати лише ту форму, щодо якої немає обмежень стосовно кола учасників/засновників або ці обмеження не стосуються цього суб'єкта.

Узагальнюючи вищезазначене, можна зробити такі висновки:

1. Підхід до обрання організаційно-правової форми господарювання доцільно визначати виходячи як з конституційного права на свободу підприємницької діяльності, так і враховуючи потреби забезпечення публічних інтересів держави і суспільства, які опосередковуються у зазначеній сфері з метою утвердження правового господарського порядку.

З огляду на це, необхідним є уточнення підходу до обрання організаційно-правової форми господарювання, який має органічно поєднувати публічні і приватні інтереси та бути результатом вільного волевиявлення учасника господарських відносин з урахуванням вимог до обрання організаційно-правової форми господарювання, проте лише серед кола форм, визначених законом.

Для реалізації наведених положень пропонується уточнити частину 1 ст. 135 ГК України, а саме, змінити формулювання «в організаційно-правових формах господарювання, не заборонених законом» на «в інших організаційно-правових формах господарювання, передбачених законом».

2. Аналіз норм законодавства свідчить про можливість поділу вимог щодо обрання організаційно-правової форми господарювання на 1) вимоги, пов'язані із можливістю здійснювати конкретний вид господарської діяльності в певній організаційно-правовій формі, та 2) вимоги, пов'язані із обмеженнями до кола засновників/учасників суб'єкта господарювання.

Для однозначного застосування вказаного підходу і вимог до обрання організаційно-правової форми господарювання важливо також визначитись з єдиним розумінням поняття «організаційно-правова форма господарювання», яке, окрім ознак, за допомогою яких одну організаційно-правову форму можна розмежувати від іншої, має враховувати господарсько-правовий підхід до її обрання.

Наведені пропозиції сприятимуть визначеності правових приписів щодо обрання організаційно-правової форми господарювання, а теоретичні напрацювання будуть основою для подальших наукових досліджень, які доцільно спрямувати на вимоги до обрання організаційно-правової форми господарювання для конкретних видів господарської діяльності.

1. Конституція України: Основний Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1. Ст. 2598.
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.
3. Волік В. Щодо обрання організаційно-правової форми, порядку утворення та легітимації суб'єктів міського транспорту. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2014. № 5. С. 38–43.
4. Дерев'янюк Б. В. Щодо обрання організаційно-правової форми суб'єктами господарювання, які надають послуги у сфері освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. № 16. С. 138–141.
5. Борисов І. В. Організаційно-правові форми фінансових установ як учасників ринку фінансових послуг: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. Харків, 2016. 21 с.
6. Овчаренко А. Визначення оптимальної організаційно-правової форми для суб'єктів, що планують займатися господарською діяльністю. *Юридичний журнал*. 2009. № 9. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3278>.
7. Мельникова І. В. Сучасний підхід до підвищення ефективності функціонування підприємницьких структур. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/naukma/Spec/2000_18-2/06_melnykova_iv.pdf.
8. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31–32. Ст. 263.
9. Державний класифікатор ДК 002-2004 «Класифікація організаційно-правових форм господарювання», затверджений Наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання і споживчої політики України від 28 травня 2004 р. № 97. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/klasf/nac_kls/op_dk002_2016.htm.
10. Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань Міністерства юстиції України. *Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України*. URL: <https://usr.minjust.gov.ua/>.
11. Кількість юридичних осіб за організаційними формами. *Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України*. – URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
12. Мілаш В. С. Перспективи модернізації договірних правовідносин у сфері господарювання: монографія. Х: ХНУМГ, 2014. 227 с.
13. Знаменський Г. Л. Господарське законодавство України: формування та перспективи розвитку. К.: Наукова думка, 1996. 56 с.
14. Вінник О. М. Теоретичні основи правового забезпечення реалізації публічних та приватних інтересів в господарських товариствах: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. Київ, 2004. 32 с.
15. Про підприємство: Закон України від 7 лютого 1991 р. № 698-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 14. Ст. 168. (Втратив чинність).
16. Янкова О. С., Щербакова Н. В. Актуальні проблеми цивільного права: Навчальний посібник. Донецьк: ДонНУ. 2013. 370 с.

17. Аветисян М. Р. Щодо обрання організаційно-правової форми господарювання. Правничий часопис Донецького університету. 2016. № 1/2 (33). С. 113–122.
18. Про кредитні спілки: Закон України від 20 грудня 2001 р. № 2908-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 15. Ст. 101.
19. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5. Ст. 30.
20. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1
21. Про страхування: Закон України від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 18. Ст. 78.
22. Кібенко О. Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. Харків, 2004. 507 с.

УДК 346.7

К. А. Затулко
*аспірантка юридичного факультету
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

ПРИНЦИПИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ВНУТРІШНЬОМУ ВОДНОМУ ТРАНСПОРТІ

Ключові слова: внутрішній водний транспорт, господарська діяльність на внутрішньому водному транспорті, принципи.

Принципи відіграють основоположну роль у правовому регулюванні усіх галузей права. Принципи господарської діяльності на внутрішньому водному транспорті закладають основні напрями організації та провадження усіх видів діяльності, що здійснюються на внутрішньому водному транспорті суб'єктами будь-якої форми власності.

Загалом принципи господарської діяльності досліджувалися у працях В. С. Щербини, О. М. Вінник, В. С. Мілаш та ін. Принципам господарської діяльності на транспорті приділяли увагу в своїх наукових доробках Д. О. Беззубов, І. В. Булгакова та О. В. Клепікова. Разом з тим питанню щодо принципів господарської діяльності на внутрішньому водному транспорті наукові праці українських вчених сучасного періоду не присвячувалися, що вказує на актуальність зазначеного питання та доцільність його дослідження.

Метою цієї статті є визначення поняття та системи принципів господарської діяльності на внутрішньому водному транспорті.

В. С. Мілаш зазначає, що метою господарського права є створення сприятливих умов для реалізації інтересів суб'єктів різних форм власності, що